

SOM-UNDERSÖKNINGEN 1996 GENOMFÖRANDE OCH UTFALL

SOPHIE JOHANSSON

SOM-institutet vid Göteborgs universitet genomför varje år en nationell frågeundersökning - Riks-SOM. 1996 års undersökning är den elfte i ordningen. Undersökningen genomförs som ett samarbete mellan tre institutioner - Institutionen för journalistik och masskommunikation, Statsvetenskapliga institutionen och Förvaltningshögskolan där forskare och projekt medverkar med frågor. SOM-undersökningen har genomförts sedan 1986 och 1992 gjordes för första gången en västsvensk motsvarighet, Väst-SOM, med samma inriktning som Riks-SOM. Varje undersökning genomförs under i det närmaste, identiska förutsättningar för att resultat från de olika åren skall vara helt jämförbara. Varje undersökning resulterar i en publikation där de medverkande forskarna redovisar sina resultat i kortare uppsatser. I varje sådan publikation finns ett metodkapitel (Reimer, 1987; Björkqvist, 1988, 1989; Bennulf, 1990; Kratz, 1991, 1992; Rönström, 1993, 1994, 1995, 1996).

Population och urval

I SOM-undersökningarna används ett obundet slumpmässigt urval (OSU) på 2 800 personer i hela landet i åldrarna 15 till 80 år. År 1992 började även utländska medborgare bosatta i Sverige att inkluderas i urvalet. Detta för att SOM-undersökningarnas population bättre skulle avspegla befolkningen som helhet. Innan 1992 var urvalet 2 500 personer i åldrarna 15 till 75 år och utländska medborgare var alltså inte inkluderade i urvalet.

I 1996 års undersökning begicks ett misstag när det gäller urvalet. Åldersgruppen 15 år, de som är födda under 1981, kom inte med vid urvalsdragningen hos Dafa/Spar. Detta uppmärksammades inte förrän datamängden levererades till Göteborgs universitet. För att komplettera urvalet gick enkäter ut till den tappade gruppen i februari/mars. Genom den vidtagna

Åtgärden blev undersökningen således komplett. Det totala urvalet blev därmed inte 2 800 personer som planerat, utan 2 841 personer.

Frågeformuläret

Formuläret utarbetas i samarbete mellan SOM-institutet och de deltagande forskningsprojekten. Det består av sex sammanhållna delar:

Fråga 1-12	Massmedier
Fråga 13-36	Politik och samhälle
Fråga 37-38	Sverige och omvärlden
Fråga 39-53	Energi, kärnkraft och miljö
Fråga 54-68	Fritid och medier
Fråga 69-91	Bakgrundsfrågor

Svarspersonerna fick alltså 91 frågor att besvara. De flesta frågorna bestod av flera delar, varför den svarande fick göra ungefär 550 ställningstaganden. Formulärets omfång har ökat kraftigt under de senaste åren; år 1992 fick svarspersonerna ta ställning till 360 delfrågor. De allra flesta frågorna besvaras lätt med ett kryss i en ruta. Det finns ett fåtal frågor med öppna svarsalternativ. De öppna frågorna handlar bland annat om vilken morgontidning man läser, vilka samhällsproblem man tycker är de viktigaste just nu samt vilken bil man har i sitt hushåll. Också de flesta öppna frågor är lättbesvarade och kräver endast ett kort svar.

Undersökningsplan och genomförande

Fältarbetet i 1996 års Riks-SOM-undersökning genomfördes av Gallupgruppen, som också ansvarade för Väst-SOM 1996. Själva fältarbetet var upplagt på samma sätt som tidigare år, förutom att det blev uppdelat i två delar. Den första och huvudsakliga delen av fältarbetet genomfördes under hösten 1996. Det första utskicket gick ut den 30 september. Svarspersonerna fick då ett formulär, ett följebrev, ett svarskuvert och en informationsbroshyr. Efter tre dagar skickades ett vykort ut till samtliga 2 800 personer i urvalet. På kortet tackades de som redan svarat på enkäten samtidigt som de som ännu inte svarat uppmanades att skicka in formuläret. Den 14 oktober skickades ett nytt formulär till alla som ännu inte svarat, tillsammans med

ett påminnelsebrev. Drygt två veckor senare påbörjades telefonpåminnelserna och nya formulär skickades efter detta stadiet endast ut till de personer som inte kunnat nås per telefon samt till personer som vid telefonpåminnelsen sagt att de önskade ett nytt formulär.

Tre större telefoninsatser gjordes under fältarbetets gång. Ett problem som uppkom vid telefonaktiviteterna var att så pass många som 12 procent av urvalet inte gick att nå per telefon. Orsakerna till att de inte gick att nå var att de hade hemligt telefonnummer eller att personen endast hade mobiltelefonabonnemang. Detta faktum gjorde att vi valde att den 16 januari skicka ut en minienkät till personer utan känt telefonnummer, personer som ej kunnat nås vid tidigare telefonpåminnelser samt till personer som lovat sända in enkät vid tidigare påminnelse, men ej gjort det.

I minienkäten fanns det möjlighet att ange varför man inte svarat, eller, om det inte var svarspersonen själv som läste brevet, varför inte denne svarat. Bland svarsalternativen fanns bland annat sjukhusvistelse, språksvårigheter samt utlandsboende. Minienkäten var lyckad så till vida att vi kom i kontakt med 95 personer som antingen skickade in sin enkät eller meddelade oss varför de valde att inte ställa upp. Utöver dessa kontakter tillkom ett antal telefonsamtal från svars personer som fått minienkäten. Fältarbetet avslutades den 28 januari.

Fältarbetet så sålunda ut på följande sätt:

30 september

Utskick av enkät, följebrev, broschyr samt svarskuvert.

3 oktober

Utskick av påminnelsevykort.

14 oktober

Utskick av påminnelsebrev med enkät och svarskuvert.

31 oktober-7 november

Telefonpåminnelser till svars personer som ej sänt in enkät. Postal påminnelse till personer utan känt telefonnummer.

21-25 november

Telefonpåminnelser till svars personer som ej sänt in enkät. Postal påminnelse till personer utan känt telefonnummer.

30 december-3 januari 1997

Telefonpåminnelser till alla som ej sänt in enkät. Postal påminnelse till personer utan känt telefonnummer.

16 januari 1997

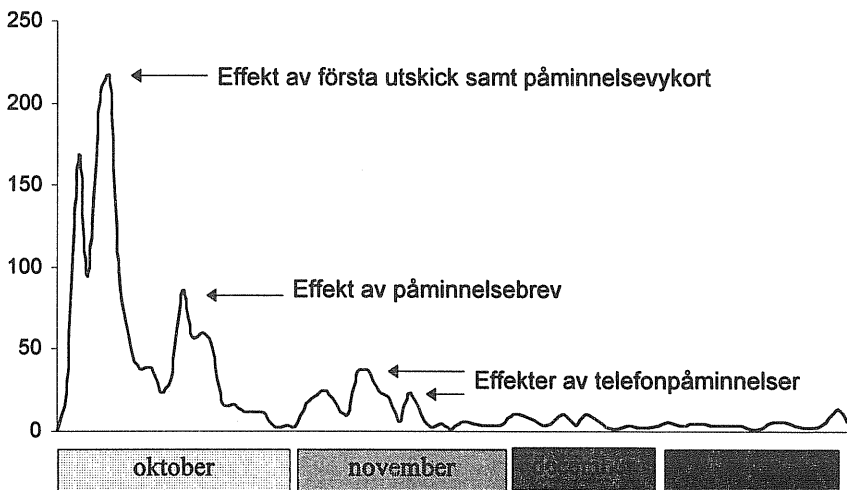
Utskick av enkät, följebrev, svarskuvert samt minienkät till svarspersoner utan känt telefonnummer, personer som ej kunnat nås vid tidigare telefonpåminnelser samt till personer som ej sänt in enkät, med vid senaste telefonpåminnelsen lovat göra det.

28 januari 1997

Fältarbetet avslutas.

Under de första två veckorna av fältarbetstiden inkom över hälften av alla formulär som skulle komma att skickas in. Över 85 procent av det totala antalet enkäter hade inkommit sex veckor efter fältarbetets början. De sista 15 procenten var betydligt svårare att få in. Dessa inkom sporadiskt under november, december 1996 samt under januari 1997. Den 28 januari avslutades fältarbetet. I figur 1 redovisas inflödet av enkäter dag för dag under fältarbetet.

Figur 1 **Dagligt inflöde av enkäter i 1996 års Riks-SOM-undersökning**

På grund av det urvalsfel som skedde i den ursprungliga studien fick ett nytt urval på 41 personer födda 1981 dras. Fältarbetet för denna kompletterande undersökning hade i princip samma uppläggning som den större studien men genomfördes i något mer komprimerad form mellan 12 februari och 14 mars 1997.

Svarsfrekvens och bortfall

SOM-undersökningarna har under alla år haft en relativt hög svarsfrekvens. Svarsfrekvensen för samhällsvetenskapliga postenkätstudier ligger i allmänhet på mellan 60 och 70 procent, beroende på geografiskt område och typ av svarspersoner (Kratz, 1990; Ohlsson, 1986; Severinsson, 1990). Svarsfrekvensen för SOM-undersökningen har varierat från år till år och har legat på mellan 65 och 71 procent. Resultatet från 1996 års undersökning är bland de bättre, med 69 procents svarsfrekvens. Det är mycket positivt eftersom enkätens omfattning ökat och man skulle kunna tro att detta skulle påverka svarsfrekvensen negativt, men så har alltså inte varit fallet.

Under de elva år som Riks-SOM-undersökningen har genomförts har svarsfrekvensen sett ut som följer:

SOM-86:	68 procent
SOM-87:	70 procent
SOM-88:	69 procent
SOM-89:	66 procent
SOM-90:	66 procent
SOM-91:	67 procent
SOM-92:	71 procent
SOM-93:	70 procent
SOM-94:	67 procent
SOM-95:	65 procent
SOM-96:	69 procent

Om man slår ihop den huvudsakliga undersökningen med den kompletterande undersökning, som genomfördes under februari/mars 1997, blir antalet svarande 1 779 personer. Från det ursprungliga urvalet på 2 841 personer

har 244 personer räknats bort som naturligt bortfall. Det naturliga bortfallet har blivit större på senare år, vilket till delvis beror på att, mer tid har lagts på telefonpåminnelserna och nu även på minienkäten, vilket i sin tur resulterar i att fler personer som kan klassificeras som naturligt bortfall gått att nå. Det naturliga bortfallet består av personer som av naturliga skäl inte borde ingått i urvalet, till exempel människor som bor utomlands en längre tid eller som är svårt sjuka. I tabell 1 ges en översikt av det naturliga bortfallet i SOM-undersökningen 1996.

Tabell 1 Naturligt bortfall och bortfallsorsaker i Riks-SOM-undersökningen 1996

Ursprungligt urval	2 841
Bortdefinierade	244
varav	
sjuka, institutionell vård	51
bosatt/studerar/arbetar utomlands	74
adress okänd, avflyttad	50
ej svensktalande, ej kommunicerbar	64
avliden	5
Nettourval	2 597
Svarsvägrare, ej anträffade	818
Svar	1 779
Svarsfrekvens i procent	68,5

De senaste åren har antalet personer som avlägsnat sitt identifikationsnummer varit mycket lågt. I 1996 års undersökning var det endast sex personer som avidentifierat sin enkät. Att de är så få kan delvis förklaras av att svarspersonerna i följebrevet får en utförlig försäkran om att deras svar kommer att behandlas anonymt.

Svarsfrekvens i grupper

Under åren 1986 till 1993 beräknades svarsandelen på bruttourvalet, det vill säga hela urvalet, inklusive det naturliga bortfallet. År 1994 började datamängden rapporteras på ett sådant sätt att det blev möjligt att beräkna

svarsandelar även på nettourvalet - alltså bruttourvalet exklusive det naturliga bortfallet. Svartsandelarna i de olika grupperna för åren 1986 till och med 1993 presenteras i tabell 2a och för 1994, 1995 och 1996 i tabell 2b.

Tabell 2a Svartsandelar i olika grupper för SOM-undersökningarna 1986-1993 (procent)

	SOM -86	SOM -87	SOM -88	SOM -89	SOM -90	SOM -91	SOM -92	SOM -93
Kön								
Män	66	68	65	65	66	64	70	66
Kvinnor	63	72	70	66	64	63	65	66
Ålder								
15-19 år	73	77	76	64	66	65	64	65
20-24 år	61	68	60	66	59	60	62	60
25-29 år	60	62	64	59	62	56	65	63
30-39 år	60	69	65	66	61	59	65	68
40-49 år	64	68	69	67	65	62	73	69
50-59 år	66	66	69	66	67	65	71	67
60-75 år	67	70	67	66	70	70	70	67
76-80 år	-	-	-	-	-	-	57	60
Riksområde								
Stockholm	53	66	59	61	63	60	66	63
östra Mellansverige	67	69	70	66	66	67	67	65
Småland och öarna	77	71	74	66	70	64	70	72
Sydsverige	68	72	67	61	61	61	64	64
Västsverige	62	74	66	60	66	62	68	71
norra Mellansverige	70	72	69	64	64	62	68	64
mellersta Norrland	69	72	64	63	67	71	68	65
övre Norrland	65	64	74	68	67	67	70	62

Kommentar. Den bästa och den sämsta svartsfrekvensen varje år är markerad med fet stil. Procentbasen utgörs varje år av totala urvalet (=bruttourvalet).

Det som framgår vid en jämförelse mellan de båda tabellerna 2a och 2b, den ena beräknad på bruttourvalet, den andra på nettourvalet, är att vissa grupper, till exempel åldersgrupperna runt 25 år, som traditionellt fått en låg svartsprocent, inte svarar i så låg utsträckning som vi tidigare trott. Det naturliga bortfallet är bättre i dessa grupper än i andra, sannolikt beroende på att personer i dem befinner sig utomlands, studerar på annan ort eller av annat skäl inte finns på den adress där de är folkbokförda. Det större natur-

liga bortfallet gör att svarsandelen räknat på nettourvalet nu blir större i dessa grupper.

Tabell 2b Svarsandelar i olika grupper för Riks-SOM-undersökningarna 1994, 1995 och 1996 (procent)

	SOM 1994	SOM 1995	SOM 1996
Kön			
Män	67	65	67
Kvinnor	66	66	68
Ålder			
15-19 år	57	66	71
20-24 år	65	64	66
25-29 år	64	60	74
30-39 år	64	67	60
40-49 år	63	62	68
50-59 år	70	67	67
60-75 år	70	69	71
76-80 år	61	63	72
Riksområde			
Stockholm	65	64	63
östra Mellansverige	69	65	68
Småland och öarna	72	69	71
Sydsverige	64	67	64
Västsverige	66	63	69
norra Mellansverige	67	65	75
mellersta Norrland	63	68	70
övre Norrland	60	67	69

Kommentar. Den högsta och lägsta svarsfrekvensen för varje år är markerad med fet stil. Procentbasen varje år har definierats som lika med nettourvalet.

Mellan könen är det inga stora skillnader i svarsfrekvens, medan det mellan åldersgrupperna skiljer sig åt en del. Lite grovt skulle man kunna säga att de som ännu inte hunnit bilda familj och de vars barn är utflugna och lämnat yrkeslivet är de som i störst utsträckning svarar. Tidsfaktorn torde spela stor roll. Man har helt enkelt inte tid att fylla i en enkät då man är mitt uppe i karriären och kanske även har hem och barn att ta hand om. Svarsbenägen-

heten i olika delar av landet varierar från år till år. Men det som kan sägas generellt är att storstadsregionerna i allmänhet har en låg svarsfrekvens. På det hela taget är skillnaderna i svarsfrekvens små år från år. Det gör att SOM-materialet måste anses ha en god representativitet.

I tabell 3 jämförs åldersfördelningen i SOM-undersökningarna mellan 1992 och 1996. Både urvalets och svarsmängdens åldersfördelning redovisas.

Tabell 3 Åldersgruppernas fördelning i SOM-undersökningarna 1992-1996 i jämförelse med Sverige totalt (procent)

Ålder	SOM-92		SOM-93		SOM-94		SOM-95		SOM-96		Sverige totalt
	urv	svar	urv	svar	urv	svar	urv	svar	urv	svar	
15-29 år	26	25	26	25	26	24	25	24	25	25	27
30-49 år	36	37	36	37	36	35	36	36	36	34	37
50-64 år	20	21	20	21	21	23	22	23	22	23	20
65-80 år	18	17	18	17	18	18	18	17	17	18	17
Procent	100	100	100	100	101	100	101	100	100	100	101
Antal svarande	1889		1857		1704		1777		1779		

Kommentar. Uppgifterna om svenska folkets åldersfördelning är hämtade från Statistisk Årsbok 1993. Uppgifterna från undersökningarna före 1992 redovisas inte här men de har ett likartat mönster.

SOM-undersökningarnas representativitet, när det gäller åldersgruppernas fördelning, är mycket god. Både i urvalet och bland de svarande är fördelningen i det närmaste identisk med åldersfördelningen i Sverige totalt.

Internbortfall

Det interna bortfallet är ett mått på hur väl svarspersonerna fyller i sina formulär. Man ser på hur många människor som hoppat över en del av en fråga, en fråga i sin helhet eller ett helt frågeblock. De formulär som sändes tillbaks helt tomma registrerades som svarsvägrare.

Internbortfallet i SOM-undersökningarna är i allmänhet lågt. De flesta frågorna i formuläret har ett internbortfall på endast två till tre procent.

Några frågor har emellertid ett högre internbortfall, på runt tio procent. Det är dels frågor som kan upplevas som svåra att besvara, dels frågor som kan kännas alltför personliga. Exempel på frågor som kan vara svåra att ta ställning till är den öppna frågan om vilka samhällsproblem som är de viktigaste i Sverige just nu (fråga 16), vilka egenskaper vissa ledande politiker har (fråga 21), frågan om vilka mål Sverige skall arbeta för under de kommande tio åren (fråga 25), vilket parti man tycker bäst respektive näst bäst om (fråga 27 och 28 samt frågor som rör finansmarknadens inflytande över samhället (fråga 33 till 36). Frågor som av en del anses vara alltför personliga är frågor om inkomst och subjektiv klasstillhörighet (fråga 85 och 86).

Bakgrundsvariabler

I tabell 4 jämförs fördelningen mellan kön och åldersgrupper i SOM-undersökningarna 1992, 1993, 1994, 1995 samt 1996 med hur fördelningen ser ut bland samtliga svenskar. I tabell 5 jämförs fördelningen mellan bakgrundsvariablerna förvärvsställning och yrkesgrupp i SOM-undersökningarna 1992, 1993, 1994, 1995 samt 1996.

Tabell 4 Jämförelse mellan bakgrundsvariabler Riks-SOM-undersökningarna 1992 till 1996 och samtliga svenskar (procent)

	SOM 1992	SOM 1993	SOM 1994	SOM 1995	SOM 1996	Samtliga svenskar
Kön						
Män	52	50	49	50	47	49
Kvinnor	48	50	51	50	53	51
Ålder						
15-29 år	25	25	24	24	25	26
30-49 år	37	37	35	36	34	36
50-75 år	34	34	37	36	36	33
76-80 år	4	4	4	4	4	5

Kommentar. Siffrorna under kolumnen "samtliga svenskar" är hämtade från Statistisk Årsbok 1993.

Fördelningarna är i det närmaste identiska år från år både och i jämförelse med hur fördelningen ser ut i landet som helhet. SOM-undersökningarnas svarspopulation har såväl en mycket hög representativitet liksom den uppvisar hög stabilitet över åren. Några förändringar kan emellertid skönjas. Vad gäller svarsbenägenheten hos män och kvinnor har det inte varit några större skillnader men 1996 kan vi dock notera att kvinnorna är representerade i något högre utsträckning än vad som tidigare varit fallet. Detta skulle möjligen kunna förklaras med en kombination av fördelningen i urvalet och att vi lagt ner mer krafter på telefonpåminnelser än tidigare. Det är möjligt att kvinnor är mer mottagliga för denna typ av personlig påminnelse än vad män är.

Tabell 4 Fördelning inom olika bakgrundsvariabler i SOM-undersökningarna 1992 till 1996

	SOM 1992	SOM 1993	SOM 1994	SOM 1995	SOM 1996
Förvärvsställning					
Förvärvsarbete	58	54	56	55	54
Beredskapsarbete	1	1	1	1	1
AMS-utbildning	2	1	1	1	1
Arbetslös	5	7	6	7	6
Ålderspensionär	17	18	19	19	18
Förtidspensionär	4	4	4	4	4
Hemarbetande	2	3	2	1	2
Studerande	10	11	11	11	14
Yrkesgrupp					
Tjänsteman	26	26	25	28	25
Tjänsteman, arbetsledande	13	12	14	12	14
Tjänsteman, företagsledande	3	2	3	3	3
Arbetare	40	41	40	40	42
Arbetare, arbetsledande	7	6	6	6	7
Arbetare, egenanställd	1	2	1	1	1
Jordbrukare	2	2	2	1	1
Jordbrukare med anställda	0	0	0	0	0
Företagare	3	4	3	4	3
Företagare, 1-9 anställda	3	3	3	3	3
Företagare, 10 el. fler anställda	1	2	2	1	1

Referenser

- Bennulf, Martin (1991) 'Samhälle opinion massmedia 1989 - metod och genomförande', sid 131-142 i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Medier och opinioner*. SOM-undersökningen 1990. SOM-rapport nr 5. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs Universitet.
- Björkqvist, Karin (1988) 'Metodredovisning', sid 63-77 i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *SOM-undersökningen 1987*. SOM-rapport nr 2. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs Universitet.
- Björkqvist, Karin (1988) *Tidningsläsning i Gästrikland - en presentation av en läsarundersökning*. Arbetsrapport nr 28. Göteborg: Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Björkqvist, Karin (1989) *'SOM-undersökningen 1988. Metod frågeformulär kod-bok'*. SOM-rapport nr 3. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs Universitet.
- Kratz, Charlotta (1990) *Tidningsläsning i sydöstra Skåne. En presentation av en läsarundersökning*. Arbetsrapport nr 3. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Kratz, Charlotta (1991) 'Metod - genomförande, tillförlitlighet' sid 119-133 i Weibull, Lennart och Holmberg, Sören (red.), *Åsikter om massmedier och samhälle*. SOM-rapport nr 7. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Kratz, Charlotta (1992) 'SOM-undersökningen 1991: Genomförande och tillförlitlighet' sid 221-235 i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Trendbrott?* SOM-rapport nr 8. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Ohlsson, Anders (1986) *Att svara eller inte svara - det är frågan*. Rapport nr 12. Göteborg: Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Reimer, Bo (1987) 'SOM-undersökningen 1986: uppläggnig och utfall' sid 5-7 i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *SOM-undersökningen 1986. Genomförande Deltagare Huvudresultat*. SOM-rapport nr 1. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Rönström, Anna (1993) 'SOM-undersökningen 1992. Genomförande och utfall' sid 191-206 i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Perspektiv på krisen*. SOM-rapport nr 9. Göteborg: Förvaltningshögskolan, Institutionen för journalistik och masskommunikation och Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

Rönström, Anna (1994) 'Samhälle Opinion Massmedia 1993' sid 305-317 i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Vägval*. SOM-rapport nr 11. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Rönström, Anna (1995) 'SOM-undersökningen 1994' sid 287-301 i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Det gamla riket*. SOM-rapport nr 13. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Rönström, Anna (1996) 'SOM-undersökningen 1995' sid 433-446 i Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Mitt i nittiotalet*. SOM-rapport nr 16. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Severinsson, Ronny (1990) *Tidningsläsning i nordöstra Skåne. Arbetsrapport nr 2*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Statistisk Årsbok 1986

Statistisk Årsbok 1993

